

WOJCIECH TREMPAŁA

Globalny kryzys środowiskowy jako źródło inspiracji dla wybranych twórców kultury i sztuki XXI wieku

Wprowadzenie

Dnia 26 maja 2019 r. minęło 50 lat od sesji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, w trakcie której ówczesny sekretarz tej organizacji, U Thant, przedstawił raport zatytułowany *Człowiek i jego środowisko*. Moment ten uznaje się za początek międzynarodowego procesu identyfikacji światowego kryzysu środowiskowego oraz jego społecznych implikacji. Wydarzenie to stało się jednocześnie bodźcem integrującym globalną społeczność wokół aktywności polityczno-społecznych skoncentrowanych na walce z widmem problemów ekologicznych, które zagrażają bezpieczeństwu życia na Ziemi¹. Niemal pięć dekad później należy jednak stwierdzić, iż skuteczność oraz dynamika tychże działań okazały się o wiele słabsze niż tempo narastania zjawisk kryzysowych w środowisku przyrodniczym. Alarmistyczne prognozy – zawarte w raporcie

---

¹ Praktycznie do drugiej połowy lat 60. XX wieku kwestia ekologiczna pozostawała zagadnieniem marginalnym w aktywności ONZ. Dopiero wspomniany raport U Thanta zapoczątkował politykę międzynarodową uwzględniającą problemy środowiska przyrodniczego. Zwołana przez Zgromadzenie Ogólne pierwsza konferencja ONZ w całości poświęcona problemom ekologicznym odbyła się w Sztokholmie w dniach od 5 do 16 czerwca 1972 r. U Thant wierzył, że zagrożenia ekologiczne zjednoczą cały świat w walce z widmem postępującego kryzysu środowiskowego. Obrady w Szwecji ujawniły jednak podział, zgodnie z którym gotowość do realizacji postulatów związanych z ochroną środowiska przejawiały przede wszystkim uprzemysłowione państwa zachodnie i północne. Entuzjazmu tego nie podzielały natomiast biedniejsze państwa wschodnie oraz południowe. Patrz: P.M. Mische, M.A. Ribeiro, *Ecological security and the United Nations system*, [w:] *The future of the United Nations System: Potential for the Twenty-first Century*, red. Ch.F. Alger, Tokyo-New York-Paris 1998, s. 323-324. Taki rozłam postaw w omawianej kwestii obowiązuje w pewnej mierze po dziś dzień. Nie zmienia to jednak faktu, że – jak wskazuje T. Burger – raport U Thanta rozpoczął erę globalizacji problemów ekologicznych – T. Burger, *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego*, Warszawa 2005, s. 23.

U Thanta, ale i Raportach dla Klubu Rzymskiego² czy naukowo-publicystycznej literaturze ekologicznej lat 60. oraz 70. XX wieku³ – stały się współcześnie elementem otaczającej ludzkość rzeczywistości.

Pomimo stopniowego rozwoju świadomości ekologicznej społeczeństw, w tym świadomości zagrożeń ekologicznych, końcówka drugiej dekady XXI wieku to wciąż okres rosnącej antropopresji na środowisko, gwałtownego wymierania gatunków, zaniku bioróżnorodności, wyczerpywania się zasobów naturalnych czy w końcu zmian klimatycznych, które stanowią mechanizm napędzający cały zbiór mniej lub bardziej katastrofalnych w swych skutkach problemów środowiskowych⁴. W konsekwencji kryzys ekologiczny wiąże się również z wieloma następstwami społecznymi, takimi jak chociażby straty materialne, zagrożenie życia i zdrowia wywołane ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi oraz zatruciem środowiska, wojny klimatyczne, globalne i lokalne konflikty o zasoby, wzrost popularności populistycznych ruchów politycznych czy też fundamentalizmu religijnego⁵.

Niezwykle istotny – szczególnie w kontekście tytułu niniejszej monografii – jest również fakt, iż skutki globalnego kryzysu środowiskowego stanowią jedną z głównych przyczyn obserwowanego współcześnie światowego kryzysu migracyjnego. Szacuje się, iż tylko obecnie na świecie żyje nawet kilkadziesiąt milionów uchodźców klimatycznych. Ucieczka z krajów pochodzenia w poszukiwaniu lepszych, bezpieczniejszych warunków egzystencji powodowana jest zagrożeniem dla życia i zdrowia na skutek braku dostępu do podstawowych zasobów, występowania ekstremalnych klęsk żywiołowych (cyklony, susze, powodzie), jak również zalewaniem zaludnionych terenów przez wodę na skutek podnoszącego się – ze względu na topnienie lodowców – poziomu mórz oraz

² D.H. Meadows, D.L. Meadows, J. Randers, W.W. Behrens III, *Granice wzrostu*, tłum. W. Rączkowska, S. Rączkowski, Warszawa 1973 oraz M. Mesarovic, E. Pestel, *Ludzkość w punkcie zwrotnym*, tłum. W. Rączkowska, S. Rączkowski, Warszawa 1977 (podane w przypisie daty dotyczą polskich wydań).

³ Lata 60. i 70. XX wieku to czas wielu bestsellerów wydawniczych o tematyce ekologicznej, które wywarły ogromny wpływ na świadomość zagrożeń ekologicznych na świecie. Mowa tu m.in. o takich książkach, jak: R. Carson, *The Silent Spring*, United States 1962; P.R. Ehrlich, A.H. Ehrlich, *The Population Bomb*, United States 1968; J. Dorst, *Before Nature Dies*, United States 1970.

⁴ Skala działalności, oddziaływania oraz wpływu człowieka na środowisko jest obecnie tak duża, że wielu badaczy uznaje, iż nadszedł kres epoki holocenu, która została zastąpiona przez epokę antropocenu – okres dominacji gatunku ludzkiego na Ziemi. Jak wskazuje E. Bińczyk: „W sierpniu 2016 r. w Kapsztadzie Grupa Robocza ds. Antropocenu przedstawiła na Międzynarodowym Kongresie Geologicznym stanowisko, by uznać nową epokę geologiczną” (E. Bińczyk, *Dyskursy antropocenu a marazm środowiskowy początków XXI wieku*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej – seria: Organizacja i Zarządzanie” 2017, z. 12, s. 52).

⁵ Zob. Z.W. Kundzewicz, K. Juda-Rezler, *Zagrożenia związane ze zmianami klimatu*, „Nauka” 2010, nr 4, s. 69-76; H. Welzer, *Wojny klimatyczne*, Warszawa 2010.

oceanów. Według prognoz ekspertów w roku 2050 liczba uchodźców klimatycznych ma przekroczyć 200 mln osób⁶.

Powyższa, dość zwięzła charakterystyka skutków kryzysu środowiskowego posłużyć ma zarazem jako tło oraz punkt wyjścia dla realizacji celów badawczych, którym służyć ma treść niniejszego artykułu. Podjęto w nim próbę odpowiedzi na następujące dwa pytania badawcze:

1. Czy nasilające się w ostatnich latach, coraz bardziej namacalnie odczuwane przez globalne społeczeństwo, poczucie zagrożenia ekologicznego spotyka się z reakcją twórczą artystów i przedstawicieli świata kultury? A jeśli tak, to jaka jest jej skala, czym ta reakcja się charakteryzuje i w jaki sposób wyróżnia?

2. Czy twórczość artystyczna i sztuka XXI wieku przyczynia się do kształtowania świadomości oraz postaw ekologicznych jej odbiorców? A jeśli tak, to czy jej przekaz stwarza szansę na budowę przyjaznych relacji człowieka z przyrodą w skali masowej?

Literatura ku nowej jakości życia

Za jedną z najbardziej istotnych koncepcji w kontekście zmagania środowiska międzynarodowego z globalnym kryzysem ekologicznym należy uznać polityczno-ekonomiczną, a zarazem etyczną doktrynę zrównoważonego rozwoju. Szczególną rolę w zakresie popularyzacji i powszechnego sposobu definiowania tej idei odegrała Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju (WCED), zwana też Komisją Brundtland. W przedstawionym przez nią raporcie pt. *Nasza wspólna przyszłość* (1987)⁷ zrównoważony rozwój ujęto jako taki, który zaspokaja potrzeby obecnych pokoleń, nie pozbawiając przyszłych pokoleń możliwości zaspokajania ich potrzeb. Rozwój ten ma przy tym uwzględniać ograniczone możliwości przyrody oraz bariery wyznaczone przez środowisko przyrodnicze postępowi techniki i porządku społecznego⁸.

Z pojęciem zrównoważonego rozwoju wiąże się ponadto dążenie do nowego modelu społecznego ujmowania jakości życia, tj. reorientacji w zakresie jej wartościowania w kategoriach „mieć” na kategorie „być”. Oznacza to między innymi ograniczenie postaw konsumpcyjnych człowieka w imię minimalizacji marnotrawienia zasobów, ale i osiągnięcia samorealizacji na innych płaszczyznach

⁶ B. Dobrzańska, G. Dobrzański, D. Kielczewski, *Ochrona środowiska przyrodniczego*, Warszawa 2010, s. 104.

⁷ Zob. Raport Komisji ds. Środowiska i Rozwoju, *Our common future*, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (dostęp dn. 22.11.2018).

⁸ M. Leźnicki, *Jakość życia jako przedmiot badań naukowych i refleksji*, [w:] *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, red. W. Tyburski, Toruń 2011, s. 225-226.

ludzkiego funkcjonowania. Jak podkreśla Marcin Leźnicki za Anną Kobylińską i Anną Zbierzchowską:

Ludzie, którzy wybierają taki model, mają świadomość, że na zadowolenie z życia składają się również takie czynniki, jak dostępność wykształcenia, zdrowie, bezpieczeństwo, zatrudnienie, sprawiedliwość społeczna i stan środowiska naturalnego⁹.

O tym, iż zasady zrównoważonego rozwoju – tak jak je zdefiniowano powyżej – zyskują coraz większą aprobatę w praktyce życia społecznego może świadczyć liczba i popularność – na polskim rynku wydawniczym – pozycji z zakresu literatury popularnonaukowej oraz *lifestylowej* z ostatnich lat, które najogólniej rzecz ujmując, w swej treści promują nowe podejście do relacji człowieka z przyrodą, edukują do postaw konsumpcyjnych uwzględniających ograniczoność zasobów naturalnych oraz dobro istot pozaludzkich, jak również propagują model samorealizacji oparty bardziej na zaspokajaniu potrzeb mentalnych niż materialnych.

Spośród publikacji beletrystycznych, o których mowa powyżej, warto zwrócić uwagę między innymi na serię autorstwa Petera Wohllebena. W swych książkach zatytułowanych *Sekretne życie drzew* (wyd. pol. 2016), *Duchowe życie zwierząt* (wyd. pol. 2017) czy *Nieznane więzi natury* (wyd. pol. 2017) niemiecki leśnik i działacz na rzecz ochrony środowiska przybliży czytelnikowi mechanizmy rządzące życiem przyrody w kategoriach antropomorficznych. Opisuje procesy komunikacyjne, więzi, uczucia występujące w świecie flory i fauny, odnosząc je do pojęć oraz schematów właściwych ludzkim instytucjom, zachowaniom czy interakcjom. Tym samym autor ten, mniej lub bardziej świadomy ograniczeń ludzkich w zakresie zdolności do wykraczania poza antropocentryczny sposób percepcji rzeczywistości, nie tyle zwraca – poprzez treść swych książek – człowieka ku przyrodzie, lecz odwrotnie, zwraca przyrodę ku człowiekowi, wskazując i uzasadniając jej samoistną wartość, a w konsekwencji czyniąc ją bliższą ludzkiej wrażliwości. Podobną funkcję edukacyjną i popularność w ostatnich latach można również przypisać książkom autorstwa m.in. Tristana Gooleya (*Przewodnik wędrowca. Sztuka odczytywania znaków natury*, wyd. pol. 2017; *Jak czytać wodę. Wskazówki i znaki ukryte w morzach, jeziorach, rzekach i kałużach*, wyd. pol. 2018), Noah Stryckera (*Rzecz o ptakach. Ptaki powiedzą nam wiele o nas samych*, wyd. pol. 2017), Johna Lewisa-Stempela (*Prywatne życie łąki*, wyd. pol. 2017), Jane Goodall i Hudson Gail (*Mądrość i cuda świata roślin*, wyd. pol.

⁹ Tamże, s. 228.

2017), Adama Wajraka (*Wilki*, 2015) czy wznowieniom prac Simony Kossak (*Saga Puszczy Białowieskiej*, 2001, 2016 i 2018).

Respektowaniu wartości wpisanych w pojęcie jakości życia – w rozumieniu zgodnym z ideą zrównoważonego rozwoju – sprzyjają również publikacje w formie życiowych poradników, które coraz częściej przykuwają uwagę czytelnika promocją idei ekologicznych w codziennej aktywności człowieka. W ostatnich latach szczególnie modne stało się poszukiwanie sposobów na osiągnięcie wewnętrznego poczucia równowagi, bezpieczeństwa i zadowolenia z życia na wzór obywateli państw skandynawskich. Dużą w tym zasługą wydawnictw książkowych poświęconych duńskiej czy szwedzkiej sztuce szczęścia. Forsują one model życia oparty na poszukiwaniu i czerpaniu radości ze zwykłych codziennych sytuacji, ludzi oraz rzeczy, które nas otaczają. Ma on stanowić przeciwwagę dla wartości materialnych i konsumpcjonizmu¹⁰. W zamian istotne oraz zadawalające jest życie zdrowe, w zgodzie z naturą, oparte na postawie umiarkowania. Co ciekawe, same terminy *Hygge*, *Lykke* i *Lagom*¹¹ na fali ich popularności stały się znakiem rozpoznawczym, marką kojarzoną ze społeczeństwem duńskim i szwedzkim, a nawet całą Skandynawią.

Warto w tym miejscu zwrócić także uwagę na rosnącą obecność publikacji dotyczących diety wegańskiej i wegetariańskiej, ekologicznej oraz domowej produkcji tradycyjnych wyrobów, organizacji codziennego funkcjonowania zgodnie z zasadą *Zero Waste* czy też rezygnacji z życia w mieście na rzecz bliższego obcowania z przyrodą i większej samowystarczalności¹². Co ciekawe, część z tych

¹⁰ Mowa tu chociażby o takich pozycjach, jak: M. Tourell Söderberg, *Hygge. Duńska sztuka szczęścia*, tłum. O. Siara, Kraków 2016; J. Alexander, I. Sandahl, *Hygge. Duński przepis na szczęście*, tłum. J. Sawicka, E. Kowalewska, Warszawa 2016; M. Wiking, *Hygge. Klucz do szczęścia*, tłum. E. Frątczak-Nawrotny, Warszawa 2016; M. Wiking, *Lykke. Po prostu szczęście*, tłum. E. Frątczak-Nawrotny, Warszawa, 2017; L.A. Åkerström, *Lagom. Szwedzki sekret dobrego życia*, tłum. N. Mętrak-Ruda, Warszawa 2017; L. Dunne, *Lagom. Szwedzka sztuka życia*, tłum. A. Trzcńska-Hildebrandt, Warszawa 2017; A. Brones, *Żyj Lagom. Szwedzka sztuka życia w harmonii*, tłum. J. Żuławnik, Warszawa 2017; O. Johansson, *W stylu lagom. 250 kroków do zrównoważonego i szczęśliwszego życia*, tłum. W. Usarzewicz, Gliwice 2018.

¹¹ *Hygge* w języku duńskim oznacza przytulny, wygodny, a jednocześnie słowem tym określa się stan wewnętrznej równowagi. Słowo *lykke* oznacza z kolei szczęście. Natomiast wyraz *lagom* w języku szwedzkim należy rozumieć jako odpowiednik postawy umiarkowania w życiu, którą można zdefiniować jako nie za dużo, nie za mało, lecz akurat tyle, ile potrzeba, czy też „w sam raz”.

¹² Chodzi tu o takie wydawnictwa, które zyskały w ostatnich latach ogromną popularność, jak m.in.: M. Dymek, *Jadłonomia. Kuchnia roślinna. 100 przepisów nie tylko dla wegan*, Warszawa 2014; taż, *Nowa Jadłonomia. Roślinne przepisy z całego świata*, Warszawa 2018; E. Piątek, P. Pasieka, *Dredziarza*, Poznań 2018; A. Korst, *Zero Waste. Śmieć mniej, żyj lepiej*, tłum. M. Lorenc, Białystok 2017; K. Wągrowiska, *Życie Zero Waste. Żyj bez śmieci i żyj lepiej*, Kraków 2017; B. Johnson, *Pokochaj swój dom. Zero Waste Home, czyli jak pozbyć się śmieci, a w zamian zyskać szczęście, pieniądze i czas*, tłum. K. Udrycka, Warszawa 2017; S. Majcher, *Gotuj, nie marnuj. Kuchnia zero waste po polsku*, Warszawa 2018.

wydawnictw nie ukazałaby się zapewne w formie fizycznej gdyby nie wcześniejsze zainteresowanie zawartymi w nich treściami wyrażone przez czytelników w przestrzeni wirtualnej. Niektóre z przytoczonych pozycji zostały zredagowane w oparciu o materiały wcześniej publikowane przez autorów na prywatnych blogach internetowych czy portalach społecznościowych¹³. Tym samym zasadny w tym miejscu wydaje się – podsumowujący niniejszą część wyводу – wniosek, iż współczesny rynek literatury nie tylko stanowi zaangażowaną odpowiedź twórców na potrzebę zmiany postaw społecznych w dobie nasilania się problemów ekologicznych, lecz jest też efektem rosnącej świadomości zagrożeń ekologicznych, a w konsekwencji chęci zmiany tychże postaw wśród samych odbiorców.

Dokument ekologiczny

Na problem globalnego kryzysu ekologicznego zwracają uwagę także współcześni twórcy filmów dokumentalnych. Szczególną popularność zyskują te, w których przekaz skoncentrowano na zagrożeniach wynikających z postępujących zmian klimatu na świecie. Za klasyczną już pozycję należy w tym miejscu uznać wyreżyserowany przez Davisa Guggenheima film zatytułowany *Niewygodna prawda* (2006). Autorzy prezentują w nim alarmistyczny w tonie i treści wykład byłego wiceprezydenta USA Ala Gore’a¹⁴ na temat – obecnych już wówczas, ale i dopiero prognozowanych – skutków globalnego ocieplenia. Dzieło to odbiło się szerokim echem na całym świecie. W roku 2006 zostało docenione przez Amerykańską Akademię Filmową, która przyznała jego twórcom Oscara w kategorii „Najlepszy pełnometrażowy film dokumentalny”, a Al Gore w roku 2007 został uhonorowany, wspólnie z Międzynarodowym Panelem ds. Zmian Klimatycznych, Pokojową Nagrodą Nobla za działalność proekologiczną oraz popularyzowanie wiedzy na temat zmian klimatu. Jednocześnie jednak film ten wzbudził wiele kontrowersji, spotykał się z protestami oraz krytyką osób podważających czy też niewierzących w tezy potwierdzające antropogeniczny charakter zmian zachodzących w systemie klimatycznym planety. Stawiano zarzuty, iż filmowy dokument, o którym tu mowa, został oparty na nieprawdziwych,

¹³ Przykładowo blog Marty Dymek już w roku 2013 uzyskał nagrodę dla Kulinarnego Blogu Roku w konkursie organizowanym od 2005 r. przez portal onet.pl. Autorka prowadzi także własny program w telewizji. Z kolei *Pasieka Dredziarza* to nie tylko tytuł książki Ewy i Pawła Piątków, lecz również prowadzonego przez nich bloga.

¹⁴ Warto także wspomnieć o przynajmniej dwóch książkach Ala Gore’a poświęconych niniejszej tematyce i nawiązujących do tytułu omówionego filmu: *An Inconvenient Truth: The Planetary Emergency of Global Warming and What We Can Do About It*, Emmaus, Pennsylvania 2006; *An Inconvenient Sequel. Truth To Power*, Emmaus 2017.

trudnych do uzasadnienia twierdzeniach, a jego celem było przede wszystkim propagowanie poglądów politycznych samego Ala Gore'a¹⁵.

Głos krytyków wyrażany wobec dominujących w świecie nauki teorii, które potwierdzają globalny a zarazem antropogeniczny charakter zmian klimatu, znalazł najdobitniej swoje ujście w brytyjskim filmie Martina Durkina pod tytułem *Globalne ocieplenie – wielkie oszustwo* (2007). Dokument ten prezentuje wypowiedzi przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych zaangażowanych w badania nad klimatem Ziemi, których wspólną cechą jest to, iż dają podstawy do negocjowania twierdzeń o działalności ludzkiej jako przyczynie obserwowanego wzrostu średnich norm temperatur na świecie. Ponadto autorzy filmu starają się udowodnić, iż system klimatyczny stanowi niezwykle złożoną materię, co utrudnia rzetelną dyskusję na temat obserwowanych zmian. Dodatkową barierę stanowi ich zdaniem w tym przypadku kwestia podmiotów finansujących badania na ten temat, które mają swój polityczny oraz finansowy interes w tym, aby zmiany klimatyczne zostały uznane za zobiektywizowany problem społeczny. Wskazują także na fakt, iż odejście od rozwoju opartego na konwencjonalnych paliwach kopalnych – przy jednoczesnym promowaniu alternatywnych, zielonych źródeł energii – spowalnia przede wszystkim możliwości rozwojowe państw biedniejszych, a zwłaszcza afrykańskich.

Co interesujące, twórcy filmu *Globalne ocieplenie – wielkie oszustwo* postanowili odnieść się w jego treści również do tez głoszonych przez Ala Gore'a w przywoływanym wcześniej dokumencie *Niewygodna prawda*. Powołując się na badania Iana Clarka, profesora Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu w Ottawie, wskazują, iż dominujące w narracji na temat globalnych zmian klimatu przekonanie, zgodnie z którym za przyczynę wzrostu temperatur na świecie uznaje się nadmierną i wywołaną działalnością gatunku ludzkiego emisję dwutlenku węgla do atmosfery, jest błędne. W zamian w filmie zaprezentowano tezę, że to ilość dwutlenku węgla zwiększa się pod wpływem ocieplania atmosfery, a nie na odwrót, zaś sam klimat na Ziemi regulowany jest przede wszystkim za sprawą interakcji zachodzących pomiędzy chmurami, promieniowaniem kosmicznym a promieniowaniem słonecznym. Twierdzenie to, jak i treść całego filmu spotkały się z ogromną krytyką, w tym również ze strony naukowców zaangażowanych w jego powstanie. Zarzucono mu m.in. propagandowy charakter, wyrwany z kontekstu dobór wypowiedzi poszczególnych ekspertów¹⁶ czy też

¹⁵ Zob. W. Trempała, *Środki masowego przekazu a świadomość ekologiczna*, [w:] *Porządek prawnospołeczny a problemy współczesnego świata*, red. S. Dąbrowa, M. Czakowski, Bydgoszcz 2011, s. 212.

¹⁶ Zob. *Climate scientist, duped to deny global warming*, „The Guardian”, z dn. 11.03.2007, <https://www.theguardian.com/media/2007/mar/11/broadcasting.science> (dostęp dn. 26.11.2018).

manipulowanie dowodami naukowymi¹⁷. Negatywne oceny dotyczące filmu wymusiły na jego producentach oraz samym autorze konieczność naniesienia zmian w jego treści nim dokument ten trafił do sprzedaży na płytach DVD¹⁸. Choć warto w tym miejscu również wspomnieć, że wielu badaczy klimatu oficjalnie protestowało przeciwko dalszej dystrybucji niniejszego filmu¹⁹.

Wśród gwiazd światowego kina szczególną aktywność na gruncie nurtu dokumentu ekologicznego przejawia aktor Leonardo Di Caprio. Jest on m.in. scenarzystą – nominowanego w roku 2007 do nagrody Satelity²⁰ przyznawanej przez Międzynarodową Agencję Prasową – filmu zatytułowanego *Za pięć dwunasta*, którego treść stanowi kolejny przykład ostrzeżenia przed skutkami globalnych zmian klimatycznych²¹. Jednakże w przypadku wspomnianego DiCaprio – który pełni funkcję Ambasadora Pokoju ONZ, a jednocześnie jest założycielem fundacji, której celem jest ochrona ostatnich dzikich miejsc na Ziemi, walka ze zmianami klimatu, ochrona przyrody i oceanów oraz praw rdzennych mieszkańców²² – za największe osiągnięcie w omawianym zakresie należy uznać wyreżyserowany przez Fishera Stevensa i dystrybuowany między innymi przez National Geographic film dokumentalny pod tytułem *Czy czeka nas koniec?*. DiCaprio jest współproducentem, narratorem i główną postacią dokumentu²³. Podróżując po całym świecie, ukazuje skutki globalnych zmian klimatu oraz wyjaśnia ich przyczyny. Kreśli obraz dylematów etycznych, politycznych oraz społecznych, które towarzyszą temu zjawisku. Prezentując konsekwencje zmian, jakich dokonał człowiek poprzez swoją aktywność w środowisku przyrodniczym, konfrontuje własną, głównie pesymistyczną wizję przyszłości świata w dobie kryzysu ekologicznego z nadzieją, jaką stwarzają współczesne osiągnięcia nauki, których autorzy uwzględniają fakt, iż trwanie życia na Ziemi jest warunkiem

¹⁷ Zob. *C4 accused of falsifying data on documentary on climate change*, „The Independent”, z dn. 8.05.2007, <https://web.archive.org/web/20070510030950/http://news.independent.co.uk/media/article2521677.ece> (dostęp dn. 26.11.2018).

¹⁸ Zob. hasło *The Great Global Warming Swindle*, https://en.wikipedia.org/wiki/The_Great_Global_Warming_Swindle (dostęp dn. 26.11.2018).

¹⁹ Zob. *Move to block emissions 'swindle' DVD*, „The Guardian”, z dn. 25.04.2007, <https://www.theguardian.com/science/2007/apr/25/controversiesinscience.channel4> (dostęp dn. 26.11.2018).

²⁰ W roku 2018 nagrodę Satelity w kategorii Najlepszy Film Dokumentalny otrzymał film Jeffa Orlowskiego pod tytułem *Ścigając koralowce*. Obraz ten opowiada o zespole nurków, fotografów i naukowców dokumentujących proces znikania rafy koralowej.

²¹ Zob. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/Za+pi%C4%99%C4%87+dwunasta-2007-317588> (dostęp dn. 5.12.2018).

²² Mowa tu o *Leonardo DiCaprio Foundation*: <https://www.leonardodicaprio.org> (dostęp dn. 24.07.2018).

²³ Zob. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/Czy+czeka+nas+koniec-2016-773171> (dostęp dn. 5.12.2018).

koniecznym przetrwania człowieka na planecie, zaś życie człowieka nie jest jednocześnie warunkiem koniecznym trwania życia w biosferze.

Upływ ponad 10 lat od premiery filmu *Niewygodna Prawda*, o którym wspomina się powyżej, spowodował z dużym prawdopodobieństwem, iż odbiór *Czy czeka nas koniec?* nie budził wielu kontrowersji oraz postaw kontestacji wśród widzów. Wynika to głównie z faktu, iż wiele – zaprezentowanych w formie apokaliptycznej – prognoz przedstawionych w pierwszym z wymienionych filmów zostało mniej lub bardziej świadomie popartych w tym drugim za pośrednictwem opisu wydarzeń oraz zjawisk, które właśnie się realizują lub nawet już się dokonały w związku ze zmianami klimatycznymi. Dokument ten został doceniony zdobywając m.in. Evening Standard British Film Awards²⁴ oraz Hollywood Film Awards²⁵.

Dowodem zaangażowania Leonardo DiCaprio na rzecz popularyzacji wiedzy na temat zmian klimatycznych była również treść jego przemowy w trakcie gali wręczenia Oscarów w Dolby Theatre, gdzie w roku 2016 zdobył nagrodę dla najlepszego aktora za rolę w filmie *Zjawa* (2015):

Zmiany klimatu są prawdziwe i dzieją się tu i teraz. To największe zagrożenie, w którego obliczu stoi nasz gatunek. Musimy wspierać liderów na całym świecie, którzy nie chcą dogadywać się z trującymi świat korporacjami, ale działają na rzecz ludzkości, na rzecz miliardów ludzi, na rzecz miliardów biednych ludzi, bo ten problem ich najbardziej dotyczy. Dla dzieci, naszych dzieci i dla ludzi, których głos zagłusza polityka chciwości²⁶.

Jak podkreśla w swoim artykule prasowym Dominika Wantuch, wystąpienie aktora wywołało lawinowe zainteresowanie internautów problemem zmian klimatycznych, o czym świadczy liczba „tweetów”²⁷ oraz zapytań w wyszukiwarce Google, które odnosiły się do problemu globalnych zmian klimatu. W pierwszym przypadku była ona o 636%, a w drugim o 261% wyższa niż jeszcze dzień przed galą Oscarów²⁸. „Niespełna trzyminutowe przemówienie DiCaprio

²⁴ B. Norum, *Evening Standard British Film Awards: Kate Beckinsale and Hugh Grant crowned winners*, <https://www.standard.co.uk/go/london/film/evening-standard-british-film-awards-the-winners-a3415651.html> (dostęp dn. 5.12.2018).

²⁵ „Czy czeka nas koniec?” Awards, <https://www.imdb.com/title/tt5929776/awards> (dostęp dn. 5.12.2018).

²⁶ D. Wantuch, *Leonardo DiCaprio: Ambasador planety Ziemia. Dlaczego polski rząd nie chce gwiazdora na szczycie klimatycznym?*, internetowe wydanie Magazynu Świątecznego Gazety Wyborczej z dn. 1.12.2018, <http://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,24231068,leonardo-dicaprio-ambasador-planety-ziemia-dlaczego-polski.html> (dostęp dn. 5.12.2018).

²⁷ Popularne określenie wpisów na portalu społecznościowym Twitter.

²⁸ Tamże.

spowodowało, że ludzie wyszukiwali w sieci informacje na temat zmian klimatu ponad pięć razy częściej niż podczas Dnia Ziemi i trzykrotnie częściej niż w trakcie odbywającego się w listopadzie 2015 r. COP21, czyli słynnego światowego szczytu klimatycznego w Paryżu²⁹ – wylicza autorka.

Problem globalnych zmian klimatycznych podejmowany jest również przez polskich twórców filmowych. W roku 2017 swoją premierę miał, wyprodukowany przez fundację WWF Polska, film w reżyserii Łukasza Bluszcza zatytułowany *Punkt Krytyczny. Energia odNowa*³⁰. Jego struktura, kompozycja treściowa i przekaz wydają się w dużym stopniu wzorowane na modelu opisu genezy, przyczyn oraz skutków globalnego ocieplenia, jaki zastosowano w omówionych wcześniej filmach Guggenheima i Stevensa. To, co wyróżnia rodzimą produkcję, to z pewnością fakt, iż kwestie zmian klimatycznych zostały tu bezpośrednio zaprezentowane także w kontekście skutków, jakie wywołują one w polskich warunkach na codzienne funkcjonowanie społeczeństwa, kondycję polskiej branży energetycznej czy bariery i szanse na rozwój ekoinnowacji w naszym kraju. W rolę narratora w filmie wcielił się, znany z zaangażowania w kwestie ekologiczne, polski aktor Marcin Dorociński. Jednak w porównaniu do Alana Gore'a i Leonarda Di Caprio nie jest on głównym bohaterem filmu, którego poglądy, doświadczenia, obserwacje czy ciekawość poznawcza stanowią fundament, na bazie którego konstruowana jest narracja filmu.

Na miano jednego z najbardziej ciekawych zjawisk na gruncie polskiego edokumentu zasługuje wyprodukowany w roku 2012 film *Fuck for Forest* – w reżyserii Michała Marczaka³¹. Członkowie fundacji FFF, której rozwinięcie nazwy stanowi jednocześnie tytuł filmu, wierzą, zgodnie z oficjalnie przyświecającym ich działalności hasłem, że: „Seks może uratować świat”. Swoją aktywność koncentrują na internetowej sprzedaży dostępu dla subskrybentów do zawierających amatorskie porno materiałów audiowizualnych. Film ten pod kątem swej treści nie jest jednowymiarowo skupiony wokół samych problemów ekologicznych współczesnego świata. Ukazuje członków fundacji przez pryzmat towarzyszących im motywacji proekologicznych, wynikających przede wszystkim z buntu wobec konwenansów współczesnego świata, niesprawiedliwości społecznych, trudności, jakie wpisane są w interakcje społeczne, czy klasycznych wartości konsumpcyjnych.

²⁹ Tamże.

³⁰ Zob. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/Punkt+krytyczny.+Energia+odNowa-2017-786247> (dostęp dn. 5.12.2018).

³¹ Zob. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/Fuck+for+Forest-2012-646403> (dostęp dn. 5.12.2018).

Bohaterowie filmu namawiają zwolenników wolnego seksu z całego świata do nagrywania aktów fizycznego zbliżenia w celu ich cyfrowej dystrybucji, z której zyski zostaną przeznaczone na ratowanie lasów Amazonii. Gdy idea ta okazuje się sukcesem, a jej twórcy udają się w podróż, aby zrealizować założoną misję fundacji, okazuje się, że postrzeganie problemów ekologicznych, relacji międzyludzkich, relacji człowieka z przyrodą oraz potrzeb społecznych bardzo różni się w zależności od przyjętej perspektywy. Przekonania oraz oczekiwania te kształtują się zupełnie różnie z punktu widzenia potrzeb mieszkańców tzw. państw Zachodu, a rdzennych obywateli zamieszkujących tereny Puszczy Amazońskiej. Film, o którym tu mowa, został doceniony nie tylko w kraju nad Wisłą, gdzie nominowany został w swojej kategorii przez Polską Akademię Filmową do nagrody Orła i zdobył nagrodę Warszawskiego Festiwalu Filmowego³², lecz w roku 2013 był także najczęściej wyświetlaną rodzimą produkcją dokumentalną poza granicami kraju³³.

Interesujący obraz skutków nieodpowiedzialnej eksploatacji przyrody przez człowieka wyłania się również z filmu Marcina Sautera pod tytułem *Żalanasz – pusty brzeg* (2017)³⁴. Produkcja ta ukazuje życie mieszkańców tytułowego miasta portowego Żalanasz, położonego nad wysychającym Jeziołem Aralskim. Zgodnie z opisem filmu jest to:

Miejsce pomiędzy wielką wodą i rozległą pustynią, niegdyś dobrze prosperujące ogniwo gospodarki sowieckiej, dzisiaj zaledwie cień dawnej świetności. W obiektywie Marcina Sautera Żalanasz to jednak nie tylko sugestywne krajobrazy, lecz przede wszystkim losy ludzi, którzy zainwestowali tutaj swoje życiowe nadzieje i oczekiwania, a teraz pozostało im trawić swoją samotność pośród ruin statków oraz portowych żurawi³⁵.

Film zebrał wiele prestiżowych nagród. W 2017 r. został uznany Najlepszym Filmem Krótkometrażowym na festiwalu International Documentary Filmfestival w Amsterdamie oraz otrzymał Nagrodę Prezesa Stowarzyszenia Filmowców Polskich za montaż w ramach Kraków Film Festival, gdzie

³² Zob. „*Fuck for Forest*”, <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=4224666> (dostęp dn. 5.12.2018).

³³ Zob. „*Wszystkie nieprzespane noce*” jako manifest pokolenia dwudziestolatków, https://polki.pl/po-godzinach/filmy/wszystkie-nieprzespane-noce-premiera-filmu_10419966,artykul.html (dostęp dn. 5.12.2018).

³⁴ Zob. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/%C5%BBalanasz-2017-786772> (dostęp dn. 5.12.2018).

³⁵ Cytat za stronę *Wajda School*, której Marcin Sauter jest absolwentem: „*Żalanasz – pusty brzeg*” Marcina Sautera laureatem Camerimage oraz IDFA, <https://wajdaschool.pl/zalanasz-pusty-brzeg-marcina-sautera-laureatem-camerimage-oraz-idfa/> (dostęp dn. 5.12.2018).

miał swoją premierę. W tym samym roku otrzymał również Złotą Żabę na Camerimage Festival w Bydgoszczy. Jury argumentowało, iż wyróżnienie zostało przyznane za to, w jaki sposób Sauter ukazał tragedię oraz absurdalność życia po katastrofie ekologicznej³⁶. Film *Żalanasz – pusty Brzeg* był ponadto nagradzany na międzynarodowych festiwalach filmowych w Turcji (TRT Documentary Awards w Stambule)³⁷, na Węgrzech (Międzynarodowy Festiwal Filmów Dokumentalnych w Budapeszcie)³⁸, Ukrainie (Docudays w Kijowie)³⁹, jak również znalazł się na „shortliście” dokumentów nominowanych do prestiżowej nagrody Cinema Eye Honors 2019⁴⁰.

Zaprezentowane w powyższej części wywodu przykłady wybranych filmów dokumentalnych z ostatnich lat stanowią dowód na to, iż nurt ekodokumentu istnieje jako osobny gatunek i rozwija się. Dzieła te są nagradzane na prestiżowych festiwalach⁴¹ – co jest zarówno dowodem, jak i przyczyną rosnącego zainteresowania tym gatunkiem filmów wśród odbiorców. Zaletą wspomnianych dokumentów jest sposób, w jaki realizowana jest dzięki nim funkcja edukacyjna mediów w zakresie kształtowania świadomości i postaw ekologicznych. Prezentowane w nich treści umożliwiają łatwą identyfikację relacji przyczynowo-skutkowych, jakie zachodzą pomiędzy działalnością człowieka a dewastacją przyrody z jednej strony, jak i dewastacją przyrody a jej skutkami społecznymi dziś oraz w przyszłości z drugiej. Po trzecie – szczególnie filmy poświęcone zmianom klimatycznym – zawierają w swej treści określone zalecenia dla praktyki społeczno-politycznej oraz indywidualnej, które mają umożliwić powstrzymanie katastrofy ekologicznej w skali globalnej. Z kolei te, w których wątki ekologiczne towarzyszą analizie szerszych kontekstów związanych z tradycjami czy też kondycją poszczególnych społeczności, mocniej kładą akcent na uwypuklenie specyficznych barier, jakie wpisane są we wdrażanie norm ekologicznych w życie codzienne poszczególnych jednostek czy też grup społecznych.

³⁶ Tamże.

³⁷ „*Żalanasz – pusty brzeg*” zwycięża w Turcji, <http://www.polishdocs.pl/pl/aktualnosci/4000/> (dostęp dn. 5.12.2018).

³⁸ Strona Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej: <https://www.pisf.pl/rynek-filmowy/nagrodzeni/zalanasz?wcag=1> (dostęp dn. 5.12.2018).

³⁹ „*Żalanasz – pusty brzeg*” nagrodzony na Docudays, http://polishdocs.pl/pl/aktualnosci/3951/zalanasz_-_pusty_brzeg_nagrodzony_na_docudays (dostęp dn. 5.12.2018).

⁴⁰ Strona Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej: <https://www.pisf.pl/aktualnosci/wiadomosci/zalanasz-pusty-brzeg-i-wolta-na-short-liscie-do-cinema-eye-honors> (dostęp dn. 5.12.2018).

⁴¹ Warto w tym miejscu dodać, że na świecie odbywa się także wiele festiwali poświęconych wyłącznie filmom ekologicznym, jak np. International Green Film Festival w Krakowie, The Environmental Film Festival in the Nation's Capital w Waszyngtonie.

Koncentracja autora na ocenie edukacyjnego oddziaływania tekstów kultury w kwestii ekologicznej XXI wieku determinuje celowy wybór poszczególnych przykładów opisywanego zjawiska i stanowi również powód, dla którego w analizie tej pominięto inne niż dokument rodzaje filmu. Nie oznacza to jednak oczywiście, że problematyka ekologiczna nie jest obecna w filmie fabularnym. Warto w tym miejscu wspomnieć chociażby o filmach animowanych (*Lorax*, reż. C. Renaud, 2012), filmach drogi (*Wszystko za życie*, reż. S. Penn, 2007), kinie postapokaliptycznym (*Droga*, reż. J. Hillcoat, 2009) czy thrillerach ekologicznych (*Mother!*, reż. D. Aronofsky, 2017; *Anihilacja*, reż. A. Garland, 2018). Jeśli chodzi o polską kinematografię, wiele dyskusji wywołał zwłaszcza film Agnieszki Holland pt. *Pokot* (2017). Wątki ekologiczne są w nich jednak mniej lub bardziej ukryte pomiędzy wykreowaną przez ich twórców fikcyjną, nierzadko głęboko metaforyczną narrację. Wymagają od odbiorcy głębszej refleksji w zakresie interpretacji funkcji jakie spełnia przyroda w życiu człowieka i na odwrót.

Muzyka popularna wobec kryzysu środowiskowego

Czy w kontekście światowego kryzysu środowiskowego nadal aktualne pozostają słowa Jimiego Hendrixa, który twierdził, że tylko muzyka może uratować świat?

Z jednej strony na powyższe pytanie można udzielić odpowiedzi twierdzącej, gdyż temat problemów ekologicznych jest w XXI wieku tematem twórczości artystycznej wielu światowych gwiazd muzyki. W kontekście dwóch ostatnich dekad warto w tym miejscu wymienić wybrane ekologiczne protest-songi takich wykonawców, jak np.: Bad Religion (*Kyoto Now*), Beastie Boys (*It Takes Time To Build*), Gorillaz (*o Green World*), Radiohead (*Idioteque*) i Thom Yorke (*Hands of the Antarctic*), 30 Seconds To Mars (*Beautiful Lie*), Linkin Park (*What I've Done*), One Republic (*Truth To Power*), Serj Tankian (*Harakiri*), Rise Against (*Eco-terrorist in me*), Eddie Vedder (*Society*), Björk (*Earth Intruders*), Tori Amos (*Up the Creek*) czy Chris Martin z zespołem Coldplay (projekt Los Unidades⁴²)⁴³.

⁴² Los Unidades to projekt muzyków Coldplay stworzony we współpracy z innymi artystami, którego efektem jest mini-album pod tytułem *Global Citizen EPI*. Zyski z jego sprzedaży mają zostać przeznaczone na walkę z globalnym ubóstwem. Utwór zespołu Coldplay zatytułowany *A Sky Full Of Stars* znalazł się na składance *Plastic Oceans* wydanej w ramach *Artists' Project Earth*. Celem wydawnictwa jest zwiększenie świadomości oraz zebranie środków na walkę z zanieczyszczeniami oceanów przez plastik. Obok zespołu Coldplay na kompilacji tej znalazły się utwory m.in. Amy Winehouse, Eminem i TS1, Jamesa Bay'a, Beck, Eda Sheerana, zespołów REM wspólnie z Ali Farka Toure Band, Red Hot Chilli Peppers, The xx, One Republic, Maroon 5 czy Mumford and Sons. Zob. „*Plastic Oceans*” (*coming soon*), <https://oceansalbum.com/product/plastic-oceans/> (dostęp dn. 9.12.2018).

⁴³ Lista ta mogłaby być oczywiście zdecydowanie dłuższa. Niemniej jednak autor zdecydował się wybrać wyraziste, rozpoznawalne przykłady ekologicznie zaangażowanych utworów muzycznych

Swoją troskę o konsekwencje związane z kryzysem środowiskowym wyrażają także poprzez swoją aktywność muzycy, których działalność filantropijna i społeczna jest – obok muzyki – ich szczególnym znakiem rozpoznawczym, jak np. Bono, Sting czy Bob Geldof⁴⁴. Z kolei za najbardziej spektakularne wydarzenie muzyczne poświęcone popularyzacji wiedzy na temat problemów ekologicznych należy uznać wzorowaną na *Live Aid* i *Live 8*⁴⁵, inspirowaną przez – przywoływanego już wielokrotnie w niniejszym tekście – Alę Gore’a serię koncertów zatytułowaną *Live Earth*. Odbyły się one w ciągu 24 godzin, dnia 7 lipca 2007 r. w 11 miejscach (w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Australii, Japonii, Niemczech, Brazylii, Republice Południowej Afryki i Antarktydzie) na 7 kontynentach. Głównym celem, który przyświecał temu wydarzeniu, było zwrócenie uwagi na ryzyko związane z globalnymi zmianami klimatu. Łącznie w koncertach udział wzięło ponad 150 wykonawców, a transmisja wydarzenia dotarła do blisko 2 mld odbiorców. Mimo wyrażanej przez organizatorów chęci kontynuowania przedsięwzięcia w przyszłości, nie udało się go powtórzyć w tej samej formie i skali⁴⁶.

Niemniej jednak, pomimo licznie tu przytoczonych, pozytywnych przykładów zaangażowania ekologicznego muzyków, na pytanie o aktualność – zaprezentowanego w pierwszych wersach niniejszej części wywodu – „twierdzenia

---

i ich wykonawców w XXI wieku. Warto w tym miejscu nadmienić, że wielu z wymienionych tu artystów posiada w swoich dyskografiach więcej utworów bezpośrednio odwołujących się do zagadnień związanych z problemami ekologicznymi współczesnego świata. Większość z nich angażuje się aktywnie w ochronę środowiska także poza sferą *stricto* twórczą. Dla przykładu zespół Radiohead planuje swoje trasy koncertowe w taki sposób, aby w jak najmniejszym stopniu szkodziły środowisku przyrodniczemu (zob. W. Trempała, dz. cyt., s. 215-216), podobne kroki towarzyszą działalności członków amerykańskiej grupy Pearl Jam. Zespoły te znane są ponadto z dotowania wielu programów środowiskowych sprzyjających ograniczaniu emisji gazów cieplarnianych, rozwojowi odnawialnych źródeł energii czy ochronie dzikich gatunków flory i fauny. Obie grupy znalazły się w zestawieniu najbardziej przyjaznych środowisku przyrodniczemu muzyków przygotowanym przez legendarne czasopismo muzyczne „Rolling Stone” we współpracy z Toyotą. Na liście *Artists Going Green* znaleźli się również tacy wykonawcy, jak wspomniana już wcześniej islandzka wokalistka Björk czy grupa Linkin Park, a ponadto Neil Young, Adele, Sheryl Crow, Justin Timberlake, Dave Matthews, Jack Johnson, KT Tunstall, Will. I.A.M., wokalista Jane’s Addiction Perry Farrell, Irlandczyk z U2, zespoły Green Day, The Roots, Phish, Cloud Cult, Maroon 5, Bat For Lashes, <https://www.rollingstone.com/interactive/artists-going-green/#index> (dostęp dn. 9.12.2018).

⁴⁴ O działalności filantropijnej oraz aktywności społeczno-politycznej Paula Davida Hewsona znanego jako Bono, Boba Geldofa oraz Stinga (Gordona Matthew Sumnera) autorzy niniejszej monografii wspominali już w: Ł. Jureńczyk, J. Szczukowska, W. Trempała, P. Wenderlich, *Problem uchodźstwa wojennego w dziełach wybranych twórców kultury i sztuki XXI wieku*, [w:] *Wojna jako źródło inspiracji w kulturze i sztuce*, red. Ł. Jureńczyk, J. Szczukowska, W. Trempała, P. Wenderlich, Bydgoszcz 2017, s. 143 i 156-157.

⁴⁵ Tamże, s. 156.

⁴⁶ Zob. *‘Live Earth’ global climate change concerts delayed*, <https://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-3093259/Live-Earth-global-climate-change-concerts-delayed.html> (dostęp dn. 9.12.2018).

Hendrixa” można udzielić także odpowiedzi negatywnej. Decyduje o tym między innymi obserwacja trendów i przekształceń na rynku muzycznym w XXI wieku.

Jeśli podejmie się próby ujęcia piosenek zaangażowanych ekologicznie w kategoriach nowego, współczesnego nurtu protest-songów, to ich popularność i poziom oddziaływania na świadomość społeczną wydaje się – przynajmniej dotychczas – zdecydowanie niższa w porównaniu do utworów antywojennych z okresu pierwszej amerykańskiej *rock'n roll war*, a więc wojny w Wietnamie, która stanowiła inspirację nie tylko do powstania wielu międzypokoleniowych, znanych po dziś dzień na całym świecie przebojów, ale i społecznej, pacyfistycznej rewolucji.

Na potwierdzenie powyższej konstatacji warto w tym miejscu podkreślić, że okres konfliktu wietnamskiego to czas największej obecności antywojennych protest-songów na listach 100 największych hitów prestiżowej listy *Billboardu*. Tymczasem w podsumowaniach rocznych, wśród dziesięciu największych przebojów tej listy w latach 2006-2018⁴⁷, nie znalazł się ani jeden utwór⁴⁸, który choć pośrednio w swej treści nawiązywałby w swym przekazie do problemów ekologicznych współczesnego świata⁴⁹.

Co więcej, w większości dostępnych w Internecie zestawień najważniejszych protest-songów o tematyce ekologicznej w historii, utwory muzyczne powstałe w XXI wieku z reguły ustępują miejsca przebojom z drugiej połowy XX wieku⁵⁰.

⁴⁷ Analizy tych zestawień dokonał na potrzeby niniejszego artykułu jego autor. Przyjęty zakres czasowy wynikał z informacji dostępnych w archiwum internetowym: *Year-end charts*, <https://www.billboard.com/charts/year-end> (dostęp dn. 9.12.2018). Choć warto w tym miejscu wspomnieć, że w roku 2014 album *The Black Market* zespołu Rise Against, na którym znalazł się utwór *Eco-terrorist in me*, dotarł na trzecie miejsce najlepiej sprzedających się płyt w Stanach Zjednoczonych według notowań *Billboardu*.

⁴⁸ Warto w tym miejscu jednak nadmienić, że wielu internautów dostrzeża przekaz ekologiczny w piosence *Radioactive* zespołu Imagine Dragons, która zajęła trzecie miejsce w zestawieniu *Hot 100 Songs* listy *Billboardu* w roku 2013. Taka interpretacja jest jednak sprzeczna ze znaczeniem, jakie utworowi temu nadają sami muzycy, którzy wskazują, iż tekst utworu dotyczy bardziej poszukiwania i akceptacji samego siebie, zob. „*Radioactive*” by Imagine Dragons, <https://www.songfacts.com/facts/imagine-dragons/radioactive> (dostęp dn. 9.12.2018). Niemniej jednak jest to także dowód na to, że każdy utwór muzyczny żyje swoim życiem, a prawem odbiorcy jest udział w jego recepcji i nadaniu mu – istotnego z subiektywnego punktu widzenia – znaczenia.

⁴⁹ Choć notowania *Billboardu* są zestawieniem dotyczącym rynku muzycznego w Stanach Zjednoczonych, to uważane jest ono za najbardziej prestiżową listę, która wyznacza trendy słuchalności na całym świecie.

⁵⁰ Zob. Zestawienie TOP 15 serwisu Rolling Stone z okazji dnia Ziemi: <https://www.rollingstone.com/music/music-lists/the-15-corniest-pro-environment-songs-151780/the-beach-boys-dont-go-near-the-water-64687> (dostęp dn. 9.12.2018); Internetowe zestawienie Huffington Post z dnia 4.11.2012: https://www.huffingtonpost.com/2012/04/11/green-songs-get-you-pumped_n_1415776.html (dostęp dn. 9.12.2018); zestawienie portalu Ultimate Classic Rock z okazji dnia Ziemi z 22 kwietnia 2015 r.: <http://ultimateclassicrock.com/earth-day-songs> (dostęp dn. 9.12.2018).

Z dużym prawdopodobieństwem za opisany tu stan rzeczy odpowiadają te same mechanizmy, które autorzy niniejszego tomu zdiagnozowali już w kontekście trudności dotyczących zaistnienia w masowej świadomości utworów muzycznych poświęconych problemom uchodźstwa i migracji wojennej. Dostrzegli wówczas, iż:

[...] postępujące milowymi krokami od 1999 roku przenoszenie nieformalnej i formalnej dystrybucji zasobów muzycznych do Internetu wywołało z jednej strony zjawisko większej niż dotychczas defragmentacji grup słuchaczy podzielonych ze względu na indywidualne preferencje muzyczne; z drugiej wzmogło proces masowego odbioru dóbr muzycznych, który obecnie postępuje zgodnie z baumanowską zasadą, iż zadowolenie z konsumpcji danego produktu powinno kończyć się z chwilą jego skonsumowania. W tak zdefiniowanych warunkach jak powyżej z pewnością trudniej o zaistnienie w przestrzeni publicznej masowo podzielanych wytworów kultury, w tym zapadających w pamięć, oddziałujących na globalną świadomość społeczną hymnów, zaliczanych do klasyki szeroko rozumianej muzyki rozrywkowej czy popularnej⁵¹.

W oparciu o zaprezentowane fakty i dane nie da się jednak zaprzeczyć, że kwestia współczesnego kryzysu środowiskowego stanowi inspirację i jest chętnie podejmowana przez światowe gwiazdy muzyki. Ilościowy sposób ujmowania opisanego zjawiska pozwala sformułować wniosek o istnieniu i postępującym rozwoju nurtu muzyki zaangażowanej ekologicznie. W sensie jakościowym jednak, bez odpowiednio zaprogramowanych badań empirycznych, trudno wnioskować na temat siły oddziaływania tychże tekstów kultury na masową świadomość i postawy ekologiczne we współczesnym świecie.

Environ metal – ku zielonej de(rekon)strukcji

Wartym osobnej uwagi, niezwykle interesującym oraz specyficznym zjawiskiem na gruncie łączenia twórczości artystycznej z aktywnością ekologiczną jest nurt muzyczny określane mianem *environ*, *deep-eco* lub po prostu *green metalu*.

Muzyka metalowa – w świadomości potocznej – kojarzy się najczęściej z przesterowanym brzmieniem gitarowych riffów, właściwym dla danej odmiany tej muzyki tempem perkusyjnych beatów oraz kontrkulturowym, brutalnym, mistycznym czy też futurologicznym – wywodzącym się rodem z gatunku science-fiction – przekazem. Nie sposób pominąć także skojarzeń, które łączy

⁵¹ L. Jureńczyk, J. Szczutkowska, W. Trempała, P. Wenderlich, dz. cyt., s. 139.

się w opisywanym przypadku z promowaniem treści satanistycznych, antytrynitaryzmu, antychryścianizmu, ateizmu czy też po prostu kultu zła. Taki sposób ujmowania tego gatunku jest jednak zwykłym, nierzadko stereotypowym, najbardziej atrakcyjnym medialnie uproszczeniem. Gatunek ten ma bowiem na tyle bogaty dorobek i złożoną strukturę, iż doczekał się nie tylko osobnych tekstów publicystycznych, ale i naukowych. Co więcej, w coraz większej liczbie ośrodków uniwersyteckich dąży się do stworzenia interdyscyplinarnych badań nad muzyką metalową (tzw. *Metal Studies*⁵²).

W kontekście niniejszego artykułu najważniejsza pozostaje jednak przede wszystkim kwestia obecności wątków ekologicznych w utworach identyfikowanych z nurtem metalowym. Treści te, bez względu na złożone podziały oraz wskazaną różnorodność opisywanego gatunku, są w nim od wielu lat szeroko reprezentowane. Problematyki ekologicznej można doszukać się w twórczości praktycznie wszystkich zespołów zaliczanych do klasyki czy też legend muzyki metalowej (Tabela 1). Oprócz tego ważnym elementem współczesnego jej przekazu jest krytyka postaw konsumpcyjnych oraz technologicznego optymizmu (Porcupine Trees – *Fear Of Blank Planet*), wyrażanie podziwu dla sił przyrody i jej piękna (Behemoth – *The Winter Kingdom*, *Transylvanian Forest*; Immortal – *At The Heart Of The Winter*; Satyricon – *My Tribute To The Winterland*) czy osadzenie narracji muzycznej, tekstowej oraz wizualnej w postapokaliptycznej rzeczywistości (Paradise Lost – teledyski do utworów *Honesty in Death* oraz *Blood And Chaos*).

Tabela 1. Przykłady piosenek z lat 80. i 90. XX wieku zawierających przesłanie ekologiczne w twórczości wybranych zespołów zaliczanych do grona prekursorów oraz legend muzyki metalowej⁵³.

Zespół	Tytuł i rok wydania	Sposób odwołania do treści ekologicznych
Ozzy Osbourne	<i>Revelation (Mother Earth)</i> (1980)	Modlitwa do Matki Ziemi. Ostrzeżenie przed skutkami aroganckiej oraz pozbawionej refleksji dewastacji środowiska przyrodniczego przez człowieka.

⁵² W Polsce odbyły się do tej pory trzy edycje ogólnopolskiej konferencji pod tytułem *Metal Studies* organizowanej przez Ośrodek Badań nad Mediami oraz Katedrę Mediów i Badań Kulturowych Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie.

⁵³ Zaprezentowana lista jest dość wybiórcza. Uwzględnia jedynie te zespoły, które w sposób niekwestionowany swoją twórczością usytuowały muzykę metalową w głównym nurcie muzyki rozrywkowej. Ponadto w dyskografii większości z wymienionych zespołów odnaleźć można większą liczbę piosenek z przesłaniem ekologicznym.

Zespół	Tytuł i rok wydania	Sposób odwołania do treści ekologicznych
Iron Maiden	<i>Total Eclipse</i> (1982)	Opis dnia sądu ostatecznego, końca świata wywołanego katastrofą ekologiczną.
Helloween	<i>How many tears</i> (1986)	Zwrócenie uwagi na nierówności i zagrożenia społeczne oraz polityczne, w tym zagrożenia o charakterze ekologicznym.
Kreator	<i>Toxic Trace</i> (1987)	Ostrzeżenie przed skutkami aroganckiej oraz pozbawionej refleksji dewastacji środowiska przyrodniczego przez człowieka.
Rush	<i>Second Nature</i> (1987)	Choć trudno osiągnąć człowiekowi doskonałość w tym świecie, powinien do niej dążyć na tyle, na ile jest to możliwe.
Metallica	<i>Blackened</i> (1988)	Ostrzeżenie przed nuklearną zimą i zniszczeniem Ziemi.
Testament	<i>Greenhouse Effect</i> (1989)	Krytyka gatunku ludzkiego, ostrzeżenie przed ekologicznym holocaustem.
Slayer	<i>Skeletons of Society</i> (1990)	Wizja zmiernych cywilizacji ludzkiej w dobie katastrofy ekologicznej.
Napalm Death	<i>Unfit Earth</i> (1990)	Ostrzeżenie przed skutkami aroganckiej oraz pozbawionej refleksji dewastacji środowiska przyrodniczego przez człowieka.
Megadeth	<i>Countdown to Extinction</i> (1992)	Krytyka polowań na cenne, zagrożone zwierzęta w celu kolekcjonowania tzw. trofeów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie tekstów piosenek wymienionych zespołów oraz serwisów www.songmeanings.com i www.songfacts.com.

Kiedy jednak mowa o – wspomnianym we wprowadzeniu do niniejszej części artykułu – *environ, green czy deep-eco metalu* jako osobnym nurcie, to w pierwszej kolejności za jego przedstawicieli należy uznać takich artystów i zespoły, dla których ekologiczny przekaz i styl życia stanowią główną dominantę działalności twórczej. Innymi słowy chodzi tu o takich wykonawców, którzy problemom ekologicznym poświęcają całe swoje albumy lub nawet dyskografie muzyczne, zaś propagowane za ich pośrednictwem wartości są spójne z wizerunkiem i postawami, którym wspomniani muzycy starają się hołdować w życiu codziennym.

Do najpopularniejszych tego typu zespołów zaliczyć można w ostatnich latach między innymi amerykański Cattle Decapitation. Z pozytywnymi recenzjami spotkały się w szczególności dwie ostatnie płyty grupy z San Diego. Na wydanym w 2012 r. albumie *Monolith of Humanity* muzycy prezentują ponurą wizję przyszłości planety, która zmaterializuje się, jeśli gatunek ludzki nie zmieni swojego stylu życia. Z kolei na opublikowanej w 2015 r. płycie *The Anthropocene Extinction* rozprawiają się z negatywnymi skutkami oddziaływania człowieka na środowisko przyrodnicze. Drugie z wymienionych wydawnictw nie tylko spotkało się z ciepłym przyjęciem krytyki, ale również zadebiutowało jako pierwsza płyta zespołu na prestiżowym zestawieniu listy Billboard 200 wśród najbardziej popularnych albumów w Stanach Zjednoczonych. Co znamienne, już sam jego tytuł odwołuje się do przywoływanej we wcześniejszych partiach tekstu epoki dominacji człowieka na Ziemi, sugerując jej zagładę.

Szczególnie silną niszę dla muzyki zaangażowanej ekologicznie stanowi stylistyka black metalu. Jak podkreślał już w roku 2007 Erik Davis w swoim artykule opublikowanym w należącym do The Washington Post Company serwisie internetowym *Slate*:

Podobnie jak gangsterski rap, black metal czerpał swą charyzmę z roszczeń o kontrkulturową autentyczność, z rzeczywistości zdefiniowanej nie przez kryminalne przechwałki i miejskie zatargi, ale przez ostatecznie duchową wierność mizantropii oraz piekielnemu nihilizmowi – bezkompromisową [...] satanistyczną wrażliwość doprawianą sporadycznymi wybuchami przemocy, nieprzyzwoitości i tabloidowymi kontrowersjami. Ale gdy gatunek zyskał na popularności, nastąpiła ciekawa przemiana mitologiczna. Klasyczne zespoły, takie jak Ulver, Windir i Enslaved, opuściły chrześcijańskiego diabła, aby sięgnąć po starszą, pogańską warstwę nordyckich i pogańskich tradycji (Viking metal jest teraz jego osobnym podgatunkiem). W dążeniu do wyrażenia atmosfery podziwu i przygnębienia, która przenika te starożytne szlaki, black-metalowe akty zaczęły być rozszerzane i pogłębiane o wykorzystanie melodii zarówno folklorystycznych, jak i epickich⁵⁴.

Podążając za zaprezentowanym w artykule pod tytułem *Environ Metal: When Green is New Black* tokiem rozumowania publicysty Blake'a Skylara, był to początek ewolucji tego nurtu muzyki, której owocem stało się swoiste przeistoczenie

⁵⁴ E. Davis, *Deep Eco-Metal. Delve far enough into heavy metal, and you'll find environmentalists*, <https://slate.com/culture/2007/11/heavy-metal-environmentalists.html> (dostęp dn. 9.12.2018).

„czerni metalu w zieleń”⁵⁵. Tym samym na gruncie stylistyki muzycznej kojarzonej z destrukcją doszło do ewolucyjnej dekonstrukcji gatunku, zgodnie z którym został on wzbogacony o przekaz przestrzegający przed ekologiczną katastrofą. I choć zespoły (takie jak np. Wolves in the Throne Room, Velvet Cacon, Agalloch, Avakr czy Panoptikon), których twórczość stanowi kwintesencję tej metamorfozy, nie są póki co dostrzegane przez szerszą publiczność, to ich działalność należy uznać za definiującą współczesność znak czasów globalnego kryzysu środowiskowego. Niezwykle prawdopodobny jest również scenariusz, iż znaczenie kulturowe ich twórczości – szczególnie na gruncie samej stylistyki metalowej – będzie rosło wraz z przyspieszeniem i nasileniem społecznych skutków problemów ekologicznych.

Niezależnie jednak od tego, jak kształtować się będzie przyszłość oraz przewidywane oraz nieznanne jeszcze skutki kryzysu ekologicznego, możliwe jest wskazanie argumentów przemawiających za potencjałem rozwojowym *environ-metalu*. I to zarówno w kontekście jego buntu wobec szkodliwych skutków dominacji człowieka nad przyrodą, jak i zysków wizerunkowych dla całej sceny metalowej. Bo choć nie zalicza się ona do tzw. sceny mainstreamowej – w tradycyjnym rozumieniu tego pojęcia – to w dobie rewolucji cyfrowej nurt ten ma potencjał docierania do mas. Ponadto odbiorcy muzyki metalowej czy szerzej – przedstawiciele kultury metalowej – są jej oddani i wierni. Jej twórcy zaś są najczęściej uważani za wiarygodnych w swym przekazie, dzięki czemu mają – w sensie normatywnym i praktycznym – potencjał formowania dojrzałej świadomości ekologicznej wśród odbiorców. Co więcej, obecność problematyki ekologicznej w przekazach muzyki metalowej stwarza dla tej sceny (szczególnie sceny *black metalowej*) nowe, bardziej uniwersalne i dostępne dla mas szanse wizerunkowe, które nie przekreślają jej buntowniczego i krytycznego charakteru. I reasumując tę część wywodu, dużą siłą przekazów ekologicznych w muzyce metalowej jest ich katastroficzny, a także brutalny charakter. Większość badań socjologicznych wskazuje, iż wywoływanie lęku poprzez uświadamianie zagrożeń stanowi klucz do formowania społeczeństwa zaangażowanego w ratowanie ekosystemu planety.

---

⁵⁵ B. Skylar, *Environ-Metal: Where Green Is The New Black*, artykuł z dn. 12.10.2012 opublikowany na portalu People's World, <https://www.peoplesworld.org/article/environ-metal-where-green-is-the-new-black/> (dostęp dn. 9.12.2018).

Zakończenie

Przeprowadzona w niniejszym artykule analiza będąca charakterystyką reakcji przedstawicieli świata szeroko rozumianych sztuki i kultury na globalny kryzys środowiskowy pozwala udzielić odpowiedzi na pytania badawcze sformułowane we wprowadzeniu. Kwestia problemów ekologicznych jest w XXI wieku zauważalną inspiracją dla twórców literatury, filmu czy też muzyki. Stanowi ona źródło kreacji nowych nurtów w wymienionych dziedzinach twórczości, których głównym wyznacznikiem jest nie tylko zaangażowana w ratowanie planety, zastosowana w nich – dość zróżnicowana, lecz umożliwiająca wyróżnienie cech wspólnych – konstrukcja narracji oraz treść, lecz często również proekologiczne postawy reprezentowane przez autorów w równoległe przejawianej przez wielu tych twórców działalności społeczno-politycznej oraz codziennej praktyce życia.

W przypadku literatury wskazano na ogromną popularność pozycji przyrodniczych i lifestylowych – w dużej mierze o charakterze publicystycznym – które z jednej strony przybliżają czytelnikom tajemnice życia przyrody w kategoriach najbliższych ludzkiemu sposobowi pojmowania interakcji zachodzących pomiędzy organizmami, a z drugiej instruują do życia respektującego wartość witalną bytów pozaludzkich poprzez wybrzmiewające w ich treści nawoływanie do przedkładania wartości umiarkowania nad wartości niepoohamowanej konsumpcji.

Z kolei w części poświęconej filmom dokumentalnym wykazano, iż stanowią one ważny z perspektywy odbiorcy kanał dystrybucji wiedzy na temat problemów ekologicznych, ale i sporów, które toczą się wokół oceny ich źródeł na kanwie współczesnego naukowego dyskursu. W szczególności wniosek ten odnosi się do filmów poświęconych globalnym zmianom klimatu, których oferta jest niezwykle bogata dzięki czemu możliwe jest poznanie złożoności oraz kontrowersji, które towarzyszą dyskusjom na temat tego problemu środowiskowego. Znamienne jest także to, że przedstawione w tekście filmy zdobywają nagrody na najbardziej prestiżowych festiwalach filmowych. Są doceniane, gdyż podjęto w nich ważną z punktu widzenia globalnych wyzwań problematykę, ale też nie sposób dostrzec, iż są one coraz częściej tworzone przez cenionych artystów. Ponadto zaprezentowany przykład aktywności Leonarda DiCaprio stanowi dowód na to, że zaangażowanie ekologiczne osób znanych i lubianych sprzyja wzrostowi zainteresowania kryzysem środowiskowym.

Swoje obawy o przyszłość planety wyraża także wiele światowych gwiazd muzyki. Są to głównie artyści o ugruntowanej pozycji na scenie kojarzonej głównie z muzyką rockową i alternatywną. Ciekawym i wartym dalszych obserwacji zjawiskiem, na które zwrócono uwagę w niniejszym artykule, jest powstanie

oraz rozwój nowego nurtu muzyki zaangażowanej ekologicznie korzystającej z tradycji gatunków metalowych, a zwłaszcza black metalu. Zaprezentowane w artykule fakty i dane wskazują jednak, że ekologiczne protest-songi XXI wieku nie charakteryzują się podobną siłą oddziaływania jak muzyka antywojenna czasów wojny w Wietnamie, nie są póki co zarzewiem nowej rewolucji na gruncie transformacji masowej świadomości. Świadczy o tym chociażby fakt, iż utwory te rzadko zyskują status najpopularniejszych światowych przebojów. Warto jednak w tym miejscu podkreślić, że muzycy, o których mowa, angażują się w walkę z problemami ekologicznymi także poprzez dotowanie badań czy finansowe wspieranie inicjatyw różnych fundacji proekologicznych.

Reasumując niniejszy artykuł, należy stwierdzić, że poczucie zagrożenia ekologicznego spotyka się obecnie z niezwykle różnorodną, bogatą i zauważalną reakcją artystów i przedstawicieli świata kultury, zaś owoce tej twórczości mają potencjał formowania przyjaznych relacji człowieka z przyrodą. Z dużym prawdopodobieństwem – w związku z narastaniem społecznych skutków kryzysu środowiskowego – problematyka ekologiczna w kolejnych latach będzie źródłem inspiracji dla coraz liczniejszej rzeszy autorów oraz dziedzin twórczości.

Bibliografia

- Artists going green*, <https://www.rollingstone.com/interactive/artists-going-green/#index> (dostęp dn. 9.12.2018).
- Burger T., *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego*, Warszawa 2005.
- C4 accused of falsifying data on documentary on climate change*, „The Independent”, z dn. 8.05.2007 r., <https://web.archive.org/web/20070510030950/http://news.independent.co.uk/media/article2521677.ece> (dostęp dn. 26.11.2018).
- Climate scientist 'duped to deny global warming'*, „The Guardian”, z dn. 11.03.2007 r., <https://www.theguardian.com/media/2007/mar/11/broadcasting.science> (dostęp dn. 26.11.2018).
- „Czy czeka nas koniec?” Awards, <https://www.imdb.com/title/tt5929776/awards> (dostęp dn. 5.12.2018).
- Czy czeka nas koniec?*, reż. F. Stevens, USA 2016. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/Czy+czeka+nas+koniec-2016-773171> (dostęp dn. 5.12.2018).
- Davis E., *Deep Eco-Metal. Delve far enough into heavy metal, and you'll find environmentalists*, <https://slate.com/culture/2007/11/heavy-metal-environmentalists.html> (dostęp dn. 9.12.2018).
- Dobrzańska B., Dobrzański G., Kielczewski D., *Ochrona środowiska przyrodniczego*, Warszawa 2010.
- „*Fuck for Forest*”, <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=4224666> (dostęp dn. 5.12.2018).

- Fuck for Forest*, reż. M. Marczak, Niemcy-Polska 2012. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/Fuck+for+Forest-2012-646403> (dostęp dn. 5.12.2018).
- Globalne ocieplenie – wielkie oszustwo*, reż. M. Durkin, Wielka Brytania 2007.
- Green Songs: Tunes To Get You Pumped About Saving The Environment*, https://www.huffingtonpost.com/2012/04/11/green-songs-get-you-pumped_n_1415776.html (dostęp dn. 9.12.2018).
- Johnson B., *Pokochaj swój dom. Zero Waste Home, czyli jak pozbyć się śmieci, a w zamian zyskać szczęście, pieniądze i czas*, tłum. K. Udrycka, Warszawa 2017.
- Jureńczyk Ł., Szczutkowska J., Trempała W., Wenderlich P., *Problem uchodźstwa wojennego w dziełach wybranych twórców kultury i sztuki XXI wieku*, [w:] *Wojna jako źródło inspiracji w kulturze i sztuce*, red. Ł. Jureńczyk, J. Szczutkowska, W. Trempała, P. Wenderlich, Bydgoszcz 2017.
- Leonardo DiCaprio Foundation, <https://www.leonardodicaprio.org> (dostęp dn. 24.07.2019).
- Leźnicki M., *Jakość życia jako przedmiot badań naukowych i refleksji*, [w:] *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, red. W. Tyburski, Toruń 2011.
- 'Live Earth' global climate change concerts delayed, <https://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-3093259/Live-Earth-global-climate-change-concerts-delayed.html> (dostęp dn. 9.12.2018).
- Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., Beherens III W.W., *Granice wzrostu*, tłum. W. Rączkowska, S. Rączkowski, Warszawa 1973.
- Mesarovic M., Pestel E., *Ludzkość w punkcie zwrotnym*, tłum. W. Rączkowska, S. Rączkowski, Warszawa 1977.
- Mische P.M., Ribeiro. M.A., *Ecological security and the United Nations system*, [w:] *The future of the United Nations System: Potential for the Twenty-first Century*, red. Ch.F. Alger, Tokyo-New York-Paris 1998.
- Move to block emissions, swindle' DVD*, „The Guardian”, z dn. 25.04.2007 r., <https://www.theguardian.com/science/2007/apr/25/controversiesinscience.channel4> (dostęp dn. 26.11.2018).
- Niewygodna prawda*, reż. D. Guggenheim, USA 2006.
- Norum B., *Evening Standard British Film Awards: Kate Beckinsale and Hugh Grant crowned winners*, <https://www.standard.co.uk/go/london/film/evening-standard-british-film-awards-the-winners-a3415651.html> (dostęp dn. 5.12.2018).
- „Plastic Oceans” (coming soon), <https://oceansalbum.com/product/plastic-oceans> (dostęp dn. 9.12.2018).
- Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Nagrodzeni: „Żalanasz – pusty brzeg”*, <https://www.pisf.pl/rynek-filmowy/nagrodzeni/zalanasz?wcag=1> (dostęp dn. 5.12.2018).
- Polski Instytut Sztuki Filmowej, „*Żalanasz – pusty brzeg*” i „*Wolta*” na *shortliście do Cinema Eye Honors*, <https://www.pisf.pl/aktualnosci/wiadomosci/zalanasz-pusty-brzeg-i-wolta-na-short-liscie-do-cinema-eye-honors> (dostęp dn. 5.12.2018).
- Punkt Krytyczny. Energia odNowa*, reż. Ł. Bluszcz, Polska 2017. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/Punkt+krytyczny.+Energia+odNowa-2017-786247> (dostęp dn. 5.12.2018).
- „Radioactive” by *Imagine Dragons*, <https://www.songfacts.com/facts/imagine-dragons/radioactive> (dostęp dn. 9.12.2018).

- Raport Komisji ds. Środowiska i Rozwoju, *Our common future*, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (dostęp dn. 22.11.2018).
- Skyler B., *Environ-Metal: Where Green Is The New Black*, <https://www.peoplesworld.org/article/environ-metal-where-green-is-the-new-black> (dostęp dn. 9.12.2018).
- Ścigając koralowce, reż. J. Orłowski, USA 2017.
- The Great Global Warming Swindle* [hasło], https://en.wikipedia.org/wiki/The_Great_Global_Warming_Swindle (dostęp dn. 26.11.2018).
- Trempała W., *Środki masowego przekazu a świadomość ekologiczna*, [w:] *Porządek prawno-społeczny a problemy współczesnego świata*, red. S. Dąbrowa, M. Czakowski, Bydgoszcz 2011.
- Wantuch D., *Leonardo DiCaprio: Ambasador planety Ziemia. Dlaczego polski rząd nie chce gwiazdora na szczycie klimatycznym?*, internetowe wydanie Magazynu Świątecznego Gazety Wyborczej z dn. 1.12.2018 r., <http://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,24231068,leonardo-dicaprio-ambasador-planety-ziemia-dlaczego-polski.html> (dostęp dn. 5.12.2018).
- Wawzenek B., *Top 20 Earth Day Songs*, <http://ultimateclassicrock.com/earth-day-songs> (dostęp dn. 9.12.2018).
- „Wszystkie nieprzespane noce” jako manifest pokolenia dwudziestolatków, <https://polki.pl/po-godzinach/filmy,wszystkie-nieprzespane-noce-premiera-filmu,10419966,artykul.html> (dostęp dn. 5.12.2018).
- Year-end charts*, <https://www.billboard.com/charts/year-end> (dostęp dn. 9.12.2018).
- Za pięć dwunasta*, reż. L. Conners Petersen, N. Conners, USA 2007. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/Za+pi%C4%99%C4%87+-dwunasta-2007-317588> (dostęp dn. 5.12.2018).
- „Żalanasz – Pusty brzeg” Marcina Sautera laureatem Camerimage oraz IDFA, <https://wajdaschool.pl/zalanasz-pusty-brzeg-marcina-sautera-laureatem-camerimage-oraz-idfa> (dostęp dn. 5.12.2018).
- „Żalanasz – pusty brzeg” nagrodzony na Docudays, http://polishdocs.pl/pl/aktualnosci/3951/zalanasz_-_pusty_brzeg_nagrodzony_na_docudays (dostęp dn. 5.12.2018).
- Żalanasz – Pusty brzeg*, reż. M. Sauter, Polska 2017. Podstawowe informacje o filmie na stronie internetowej: <https://www.filmweb.pl/film/%C5%BBalanasz-2017-786772> (dostęp dn. 5.12.2018).
- „Żalanasz – pusty brzeg” zwycięża w Turcji, <http://www.polishdocs.pl/pl/aktualnosci/4000> (dostęp dn. 5.12.2018).

Streszczenie

W artykule omówiono różne sposoby prezentacji globalnych problemów środowiskowych we współczesnej sztuce i kulturze. Analizując wybrane trendy w literaturze, filmy dokumentalne i utwory muzyczne, autor zwraca uwagę na rozmaite artystyczne wizje zjawisk i konsekwencji związanych z globalnym kryzysem ekologicznym. Główna konkluzja artykułu opiera się na wniosku, że gatunek sztuki ekologicznej staje się coraz bardziej popularny w XXI wieku. Zarówno wśród artystów, jak i odbiorców ich sztuki. Jednak pomimo nasilania

się problemów ekologicznych i ich społecznych skutków, wciąż nie osiąga masy krytycznej.

Słowa kluczowe

Kryzys środowiskowy, sztuka, kultura, edukacja, polityka ekologiczna.

Summary

Global environmental crisis as an inspiration for selected authors in art and culture of XXI century

The article discusses the different ways of presenting the global environmental problems in contemporary arts and culture. By analyzing selected works in literature, documentary films, and music songs, the author shows the various artistic visions of direction and consequences of global environmental crisis. The main conclusion of the article shows that genre of ecological art is becoming more and more popular in XXI century. Both among artists and recipients of their art. However, despite the growing ecological problems and their social effects, it still does not reach critical mass.

Keywords

Environmental crisis, art, culture, education, environmental politics.